

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

КУДІНОВА АЛЕВТИНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 330.31/.33:330.567.2:339.9(043.3)

**ВІДНОСИНИ СПОЖИВАННЯ В ПАРАДИГМІ ГЛОБАЛЬНОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ**

Спеціальність 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політичної економії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Беляєв Олександр Олександрович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри політичної економії

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Філіпенко Антон Сергійович,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин

доктор економічних наук, професор
Дучинська Ніна Іванівна,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри економічної теорії

доктор економічних наук, професор
Галушка Зоя Іванівна,
Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича
завідувач кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування

Захист відбудеться «28» листопада 2016 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.01 ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-Г, ауд. 601.

Автореферат розіслано «28» жовтня 2016 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 26.006.01
доктор економічних наук, доцент

Л.М.Ємельяненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Друга половина XX – початок XXI ст. ознаменовані кардинальними трансформаціями світового господарства, що знайшли свій прояв у формуванні глобальної моделі економічного розвитку, яка базується на постіндустріальній парадигмі, якісно новому рівні інтернаціоналізації виробництва та обміну, диверсифікації форм інтеграційних та транснаціоналізаційних процесів, динамічному розвитку міжнародної інфраструктури, затвердженні універсальних стандартів життєдіяльності людини та формуванні інститутів глобального менеджменту.

Докорінно модернізується і традиційна модель соціуму, ставлячи в центр суспільної уваги людину як особистість з притаманними їй творчим потенціалом, духовно-моральними якостями та цінностями, здібностями, знаннями та професійним досвідом і компетенціями.

Відповідно суттєвих змін зазнає і вся система відтворення суспільного продукту – від умов та характеру виробництва матеріальних і духовних благ до моделей, способів та технологій їх споживання, тобто охоплює його структуру, пропорції і форми нагромадження капіталу, а також кількісні та якісні параметри витрат і споживання суспільства. Посилення нематеріальної складової в структурі суспільного продукту, зростання впливу інформаційного сектора на динаміку суспільного добробуту, сервізація економіки обумовили вектор трансформації відтворювальних процесів в сучасній економіці на максимізацію задоволення людських потреб та диверсифікації структури споживання.

Проблемі особистого споживання, як кінцевій меті суспільного виробництва, завжди приділялась пильна увага науковців, в моделях відтворення споживанню традиційно відводилась роль однієї з рівноцінних, водночас з виробництвом, розподілом та обміном фаз. В глобалізаційну епоху дослідницький інтерес фокусується на принципово новій, домінантній ролі фази споживання, яка задає вектор дії іншим фазам суспільного відтворення. Це стосується як ресурсної бази виробництва, його технологічної складової та географічно-просторового розміщення, структурної характеристики та номенклатури товарів, так і сфер розподілу та обміну через формування світових економічних пропорцій, баз даних про рівень глобального пропонування товарів та послуг, розвинену маркетингово-логістичну систему їх розподілу та доставки до споживача в масштабах світового ринку. Цілком логічно, що саме особисте споживання перетворилось на визначальний фактор підвищення соціальної та економічної ефективності функціонування економічної системи.

Однак сучасна економічна теорія ще не дала повної відповіді на всі питання, що пов'язані з фундаментальними змінами у сучасній економіці, зокрема, дослідження суспільного відтворення в глобальному контексті за допомогою класичного теоретико-методологічного інструментарію, не дозволяє пояснити нові реалії світогосподарської еволюції, належно їх інтерпретувати, тому необхідне розширення не лише предмета політичної економії, але й набору тих засобів та методів, що використовуються в процесі пізнання глобальної економіки, її суперечностей та тенденцій розвитку.

З-поміж наукових праць, що містять комплексну розробку питань, пов'язаних з дослідженням основних загальнотеоретичних та практичних проблем глобалізації, її

закономірностей та рушійних сил, визначенням сутнісних механізмів та чинників трансформації суспільного відтворення, його фаз, у тому числі, й споживання, обґрунтуванням факторів зміни структури та обсягів споживання, необхідно назвати роботи таких зарубіжних вчених, як Б. Андерсон, І. Бентам, Зб. Бжезинський, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Л. Вальрас, М. Вебер, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, Е. Гіденс, Г. Госсен, А. Дітон, В. Джевонс, В. Іноземцев, Н. Калдор, Д. Канеман, М. Кастельс, Дж. Кейнс, Дж. Б. Кларк, Г. Колодко, В. Леонт'єв, Т. Мальтус, К. Маркс, К. Менгер, Дж. Нейсбітт, Дж. Робінсон, В. Ростоу, П. Самуельсон, А. Тойнбі, Г. Томпсон, А. Тоффлер, І. Фішер, М. Фрідман, Е. Фромм, Ф. Фукуяма, Є. Хансен, С. Хантінгтон, Р. Харрод, Дж. Ходжсон, Дж. Чемберлін, Р. Шніпер, Т. Шульц та ін.

Цю проблематику активно досліджують і вітчизняні вчені-економісти, зокрема, В. Базилевич, О. Беляєв, О. Білорус, В. Будкін, О. Ватаманюк, Б. Гаврилишин, А. Гальчинський, З. Галушка, В. Геєць, О. Горняк, Н. Гражевська, О. Длугопольський, Н. Дучинська, Я. Жаліло, А. Задоя, Ю. Зайцев, Б. Кваснюк, В. Кириленко, Е. Лібанова, Д. Лук'яненко, О. Мельник, В. Осецький, Б. Пасхавер, Ю. Петруня, С. Пирожков, Ю. Пилипенко, А. Поручник, О. Прутська, В. Савчук, В. Сіденко, Я. Столярчук, М. Туган-Барановський, А. Філіпенко, А. Чухно, В. Якубенко та інші. Праці цих учених присвячені дослідженню процесів, що відбуваються у глобалізованій економіці, їх впливу на соціально-економічний розвиток країн, вивченню проблеми суспільного відтворення та з'ясуванню основної суперечності відтворювального процесу – суперечності між виробництвом та споживанням на глобальній стадії економічного розвитку.

Проте чимало аспектів цієї багатогранної наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими. Насамперед потребують подальшого вивчення теоретичні засади дослідження глобального суспільного відтворення. Недостатньо розробленим залишається питання щодо місця відносин споживання в сучасній теорії суспільного відтворення, передумов та чинників, що визначають їх позиції в глобальній економіці. Ґрунтовного аналізу та оцінки потребує феномен безпрецедентного зростання рівня особистого споживання в контексті примноження суспільного добробуту. Надзвичайно актуальним є з'ясування впливу культурних, етнонаціональних, релігійних, екологічних факторів на характер інтернаціоналізації та транснаціоналізації споживання. Недостатня розробленість окресленого кола питань на теоретичному рівні, невирішеність проблемних аспектів методологічного та практичного характеру у формуванні відносин споживання в умовах глобалізації зумовили вибір теми, визначили мету, завдання, об'єкт, предмет та логіку дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Матеріали дисертації є складником досліджень, проведених згідно з темами кафедри політичної економії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Еволюція підприємництва у трансформаційній економіці» (державний реєстраційний номер 0112U002959) та «Проблеми політекономічного аналізу сучасного економічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0112U005377). У межах вказаних тем автором обґрунтовано теоретичні засади становлення та еволюції сучасної теорії суспільного відтворення, визначено вплив особистого споживання на ефективність функціонування сукупного працівника, запропоновано практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності споживчої політики

в Україні. Пропозиції автора включені у звіти про виконання тем, а також опубліковані в одноосібній монографії «Трансформація відносин споживання в глобальній економіці».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є комплексне дослідження теоретико-методологічних засад суспільного відтворення в глобальній економіці та специфіки впливу особистого споживання на примноження суспільного добробуту, визначення стратегічних пріоритетів та механізмів досягнення Україною світових стандартів у сфері споживання.

Відповідно до мети, в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- розкрити соціально-економічні передумови та методологічні засади становлення глобальної політекономії, її сутнісні ознаки;
- дослідити еволюцію теорій суспільного відтворення та визначити вплив глобальних детермінант на характер відтворювальних процесів;
- проаналізувати трансформаційні зміни у сфері споживання в контексті глобальної теорії відтворення;
- визначити місце особистого споживання в сучасній теорії суспільного відтворення;
- розкрити характер взаємозв'язку між особистим споживанням та ефективністю функціонування національних економік на принципах сталого розвитку;
- дослідити умови, фактори та етапи інтернаціоналізації споживання;
- проаналізувати роль неекономічних факторів у формуванні сучасної моделі споживання;
- виявити сутнісні ознаки економічної поведінки споживачів в умовах постіндустріальної економіки;
- висвітлити глобальні детермінанти трансформації національних моделей споживання та основні її вектори;
- розробити обґрунтовані науково-практичні рекомендації щодо стратегічних пріоритетів у сфері споживання в контексті євроінтеграційного курсу України.

Об'єктом дослідження є трансформаційні процеси в системі глобального суспільного відтворення, їх характер та закономірності.

Предметом дослідження є умови, чинники, загальні закономірності та тенденції модифікації відносин споживання в парадигмі глобальної політичної економії.

Методи дослідження. Дисертаційна робота базується на використанні принципу єдності теорії і практики, вивчення вектора розвитку економічних процесів на основі методу наукової абстракції. Для досягнення мети і розв'язання завдань дисертаційної роботи були використані такі методи наукового дослідження відносин споживання в глобальній економіці: діалектичний метод (при дослідженні соціально-економічних передумов, методологічних засад становлення глобальної політичної економії, вивченні глобальних детермінант суспільного відтворення); історико-логічний метод (для класифікації теорій суспільного відтворення на різних історичних етапах, виокремлення ключових стадій інтернаціоналізації споживання, при вивченні національної моделі споживання в Україні); системно-структурний аналіз економічних процесів та явищ (з метою дослідження системних структурних трансформацій світової економіки, структурно-функціонального та світ-системного аналізу споживання); аналіз та синтез (лежить в основі дослідження процесів

транснаціоналізації традиційної моделі споживання); метод кількісного та якісного порівнянь (дає можливість вивчення лінійних та нелінійних детермінант взаємодії споживача і виробника, дослідження національних моделей споживання, розроблення шляхів та механізмів формування національної моделі споживання України); логічного узагальнення (з метою формулювання висновків); експертних оцінок та прогнозних (для обґрунтування напрямів економічної політики щодо формування національної моделі споживання в Україні); статистичний та графічний методи (які дозволили обробити й узагальнити статистичні дані).

Інформаційну та статистичну базу роботи становлять монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних економістів, дані міжнародних організацій та дослідницьких агенцій (ООН, ЮНКТАД, СОТ, МВФ, Світового банку, Національної наукової ради США та ін.), Національного банку України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному теоретико-методологічному дослідженні трансформації відносин споживання в умовах глобалізації, розкритті сучасного характеру особистого споживання як ключової компоненти суспільного добробуту, обґрунтуванні інституціональних засад, шляхів та механізмів досягнення Україною світових стандартів споживання.

Нові наукові положення, одержані особисто автором, полягають у наступному:
вперше:

- обґрунтовано теоретико-методологічні передумови виникнення глобальної політичної економії (переорієнтація економічної науки з об'єктного на суб'єктно-об'єктний аналіз суспільних процесів; пріоритетність сталості соціально-економічного розвитку; формування принципово нових дослідницьких парадигм «*homo sociologicus*» і «*homo informaticus*»; зростання ролі в економічних дослідженнях методології холізму; перетворення соціального капіталу на визначальне джерело суспільного багатства та ін.). Необхідність кардинального оновлення змісту і функцій класичної економічної науки обумовили і якісні зміни у розвитку господарської практики (перехід до постіндустріальної моделі розвитку; трансформаційні зрушення в НТП; системні перетворення в енергетичній базі виробництва; соціалізація та екологізація глобальної економіки та ін.). Доведено, що формування в останній чверті ХХ ст. глобальної політичної економії на таких методологічних засадах як синтез формаційної, цивілізаційної та системної парадигм, дослідження глобальних процесів з врахуванням суперечностей інтересів, цінностей, мотивів суб'єктів глобальної економіки, органічне поєднання політики і економіки, використання як дослідницького інструментарію економічних, неекономічних, нелінійних, емерджентних чинників, уможливорює виконання нею адекватних сучасним реаліям функцій;

- розкрито характер та сучасні тенденції трансформації відносин споживання в умовах глобальної економіки, що дозволило обґрунтувати якісно нову роль особистого споживання у формуванні національних стратегій соціально-економічного розвитку країн в постіндустріальну епоху через доступність, урізноманітнення та індивідуалізацію споживчих благ, що пов'язані з: 1) розширенням споживчого вибору, раціоналізацією, стандартизацією, кастомізацією споживання; 2) диверсифікацією глобального споживчого попиту

(інтелектуалізація, віртуалізація, сервізація); 3) «прищепленням» загальноцивілізаційної культури споживання шляхом екологізації, естетизації, розумної достатності та одночасним врахуванням його суперечливого характеру, що виявлене в послабленні зв'язку між особистим споживанням та здатністю індивіда примножувати суспільний добробут, між розширенням споживання та незмінністю виробничого потенціалу робітника, між попитом на блага особистого споживання та принципом його спадної граничної корисності;

удосконалено:

- методологію дослідження інтернаціоналізації споживання з виокремленням на основі міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації виробництва стадій її розвитку: колоніальної (XV-поч. XIX ст.) – розрив зв'язку «внутрішні потреби – національне виробництво», розширення структури індивідуального споживання; регіонально-інтеграційної (XIX – I пол. XX ст.) – радикальна зміна способу життя, диференціація структури споживання різних соціальних груп; глобалізаційної (II пол. XX – поч. XXI ст.) – стадії розвинутого глобального споживання на засадах високотехнологічної бази через динамічне зростання частки транснаціональних благ в структурі особистого споживання. Запропонований підхід дає змогу оцінювати конкурентоспроможність моделі споживання в Україні та ефективно управляти нею;

- методику оцінювання ефективності особистого споживання як фактору сталого розвитку за рахунок дослідження і аргументації нелінійності зв'язку між попитом на товари особистого споживання та принципом спадної граничної корисності благ в умовах їх доступності, забезпеченої високим технологічним розвитком світової економіки, посиленням процесів міжнародного руху всіх факторів виробництва, автономізацією фінансової сфери, перетворенням ТНК на провідних суб'єктів глобальної економіки. Факторами забезпечення сталості споживання – одного з ключових чинників сталості соціально-економічного розвитку – визначено розумну самообмеженість, раціонально-оптимальний рівень задоволення потреб, екологічно відповідальний спосіб їх задоволення;

- методологічні підходи у визначенні стратегічних напрямів та механізмів трансформації національних моделей споживання під впливом лібералізації глобального руху товарів та послуг, глобальної діяльності ТНК, безпрецедентної соціальної мобільності, відкритості економічних систем та активної імплементації єдиних стандартів споживання з виділенням ринково-орієнтованої, соціально-орієнтованої, державно-орієнтованої та кланово-орієнтованої моделей. Доведено, що незважаючи на соціокультурні відмінності, специфіку інституційного забезпечення та особливості механізмів реалізації економічних можливостей домогосподарств, національні моделі споживання все більш уніфікуються на інституційному, організаційному, товарному та об'єктно-суб'єктному рівнях;

- змістовну характеристику матриці потреб глобального споживача, сформованої під впливом економічних чинників (поглиблення інтеграції, посилення процесів транснаціоналізації, динамізація руху факторів виробництва, розвиток міжнародної ринкової інфраструктури т.ін.) та неекономічних (етнічних, ментальних, релігійних, культурно-історичних). Під впливом зазначених факторів та ідеології толерантності, культурного обміну як на регіональному, так і на глобальному рівнях у II пол. XX ст., посилилась диференціація споживчого попиту за одночасної уніфікації споживчих

запитів. Доведено, що посилення асиметричності споживчої поведінки у той чи той бік визначає «споживацький» або «аскетичний» тип споживання;

дістало подальший розвиток:

- критеріальна диференціація наукових поглядів на процес суспільного відтворення з виокремленням історичних етапів за критерієм домінантних фаз: 1-й етап (кін. XVI – XVII ст.) теорія меркантилізму – абсолютизація сфери обміну; 2-й етап (II пол. XVII – XVIII ст.) теорія фізіократів – визнання виключної продуктивності сільськогосподарського виробництва; 3-й етап (II пол. XVII – I пол. XIX ст.) класична англійська політекономія – визнання домінантної ролі фази виробництва; 4-й етап (II пол. XIX – поч. XX ст.) марксизм – акцентування уваги на розподільчих відносинах; 5-й етап (70-ті рр. XIX с. – I пол. XX ст.) маржиналізм – зосередження уваги на фазах розподілу та споживання; 6-й етап (I пол. XX ст.) кейнсіанство – визнання специфічної ролі особистого та виробничого споживання; 7-й етап (II пол. XX ст. – до сьогодні) новітні теорії економічного розвитку – визнання провідної ролі особистого споживання та соціально-економічних факторів суспільного відтворення. Встановлено, що в умовах посилення нематеріальної складової в структурі суспільного продукту, поширення інформаційно-комунікаційних технологій, асиметричного розподілу вигід та витрат у глобальній господарській системі, саме ці концепції обґрунтовують теоретичну платформу, на якій базується постіндустріальна глобальна модель суспільного відтворення з її яскраво вираженим людиноцентристським вектором;

- теоретичні підходи до визначення характеру та закономірностей трансформації відносин споживання у постіндустріальну епоху на національному, регіональному та глобальному рівнях, що знаходить свій прояв в розширенні доступності благ для різних верств населення, диверсифікації форм і структури споживання, зростанні загального добробуту населення в розвинутій зоні світу, розбудові багаторівневої системи регулювання споживчих ринків та їх інституціоналізації, демократизації сучасного суспільства, а також обґрунтовано їх причинну зумовленість (утвердження ринкової моделі економіки у глобальному вимірі, техноглобалізм та НТП, транснаціоналізація, інституціоналізація та соціалізація світової економіки, крос-культурна взаємодія). Водночас, незважаючи на суттєве зростання рівня задоволення людських потреб, асиметрія та контрастність як іманентно властиві ринковій системі явища на країновому та соціально-стратифікаційному рівнях не усунені;

- типологізація економічної поведінки споживача у цивілізаційному вимірі з виокремленням: доіндустріального типу споживання (традиційне, інерційне, незмінне); індустріального (стандартизоване, спеціалізоване, раціональне, концентроване, максимізоване); постіндустріального (уніфіковане, індивідуалізоване, урбанізоване, глобальне). Доведено, що за сучасних трансформацій економічних систем споживання перетворюється на фактор адаптації національних економік до постіндустріальних життєвих стандартів: підпорядкування споживання розвитку особистості, поліпшення якості мотиваційних механізмів, спрямованість споживання на максимізацію особистісного комфорту тощо;

- аналітичний інструментарій діагностики відносин споживання в Україні; доведено їх асиметричний характер, глибоку соціальну поляризацію, відставання рівня споживання не лише від високорозвинених країн, але й постсоціалістичних країн ЦСЄ. Виокремлено основні риси національної моделі споживання –

деформована структура споживання, нераціональність, відсутність фінансово-інституціональних можливостей до заощаджень та інвестицій та ін. Обґрунтовано перспективність формування національної моделі споживання України на європейських засадах, зорієнтованої на вирівнювання якості життя, розвиток системи соціальних послуг, підвищення продуктивності суспільної праці. Запропоновано концепт «м'якої» адаптивності в Україні соціально-орієнтованої моделі споживання, який включає реалізацію основних сценаріїв забезпечення зростання доходів населення, розбудови ефективної споживчої політики та виховання споживача, модель поведінки якого відповідає європейським цінностям, вимогам сталого розвитку та ідеології самодостатності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором у дисертації, можуть бути методологічною базою для розроблення ефективних механізмів державного регулювання відносин споживання та підвищення добробуту населення.

Практична значущість наукових результатів підтверджена такими документами: наукові розробки щодо суспільних наслідків активізації впливу ТНК на споживчу активність та структуру споживчих витрат в постсоціалістичних країнах, а також ключові підходи до розподілу сукупного доходу використано для уточнення модельних розрахунків при прогнозуванні доходів та витрат населення в роботі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (довідка № 3011-06/11003-03 від 13.04.2016 р.); пропозиції щодо забезпечення оптимальних пропорцій суспільного відтворення, запобігання диспропорційності на всіх рівнях відтворення через дотримання певних пропорцій розподілу доходів, а також рекомендації щодо економічного розвитку України через диверсифікацію індивідуальних споживчих видатків використано в роботі Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (довідка № 1/79 від 20.02.2015 р.); пропозиції щодо оцінки суспільних наслідків зростання доступності благ і збільшення їх різноманітності використовувались для обґрунтування ролі держави у подоланні бідності населення України Науково-дослідним інститутом праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України і Національної академії наук України (довідка № 01/4-287 від 13.07.2015 р.); запропонована модель екологізації споживання з врахуванням ментальних та культурних чинників використана в роботі Українського союзу промисловців і підприємців для уточнення цілей та інструментів державної політики України у сфері технічної регламентації та сертифікації (довідка № 36-8/97 від 25.06.2015 р.); результати дослідження процесу суспільного відтворення на глобальній фазі соціально-економічного розвитку використані у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Економічна теорія» та «Основи економічної науки» (довідка від 17.11.2015 р.); результати дослідження трансформації відносин споживання та вектору розвитку особистого споживання використані у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Маркетинг» та «Поведінка споживачів» (довідка від 14.06.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням автора. Наукові положення, висновки і рекомендації, що викладені в дисертації і винесені на захист, отримано автором особисто. З наукових праць, опублікованих в співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень автора. Положення і результати кандидатської дисертації в дослідженні не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідались й обговорювались на міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних та науково-практичних конференціях, зокрема: «Фінансування інноваційного розвитку України: стан, проблеми та перспективи» (м. Київ, 2013 р.); «Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України» (м. Ужгород, 2014 р.); «Модернізація економічних систем: досвід та перспективи» (м. Махачкала, 2014 р.); «Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні проблеми сучасної економіки: реалії сьогодення» (м. Ужгород, 2015 р.); «Актуальні проблеми взаємодії економіки, держави та суспільства» (м. Дербент, 2015 р.); «Економіка в сучасних умовах: стан, проблеми та пошук шляхів їх подолання» (м. Львів, 2015 р.); «Економічна теорія та освіта XXI століття» (м. Київ, 2015 р.); «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI століття» (м. Київ, 2015 р.); «Сучасні виклики розвитку світової економіки» (м. Київ, 2015 р.); «Конкурентоспроможність національної економіки» (м. Київ, 2016 р.).

Публікації. Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно і у співавторстві у 47 наукових працях загальним обсягом 52,9 д.а., з них: 1 – одноосібна монографія, 6 – в навчальних посібниках, 19 статей – у наукових фахових виданнях України, 6 статей – у наукових фахових виданнях, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах даних, 2 статті – у зарубіжних виданнях, 14 публікація в інших виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 386 сторінок. Робота містить 26 таблиць на 17 сторінках, 26 рисунків на 12 сторінках, 12 додатків на 12 сторінках. Список використаних джерел налічує 417 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано її мету, завдання, об'єкт і предмет, визначено методологічні засади і методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **розділі 1 «Трансформаційні зміни системи суспільного відтворення в трактуванні глобальної політичної економії»** проаналізовано соціально-економічні передумови та методологічні засади становлення глобальної політекономії, розкрито її сутнісну характеристику, досліджено еволюцію теорій і моделей відтворення суспільного продукту та обґрунтовано методологічні підходи глобальної політичної економії до вивчення процесів суспільного відтворення.

У роботі обґрунтовано, що становлення глобальної політекономії як самостійної галузі наукового знання обумовлено системними перетвореннями наприкінці XX – початку XXI століть в усіх сферах людської життєдіяльності, докорінною зміною насамперед ролі людини у суспільному виробництві, насиченням

технологічними, інформаційними, управлінськими та соціальними інноваціями господарської практики та необхідністю комплексного оновлення теоретичного багажу економічної науки. Це знайшло свій прояв у теоретико-методологічних і практичних передумовах переходу до наукового осмислення соціально-економічних процесів у координатах глобальної (міжнародної) політекономії (рис. 1).

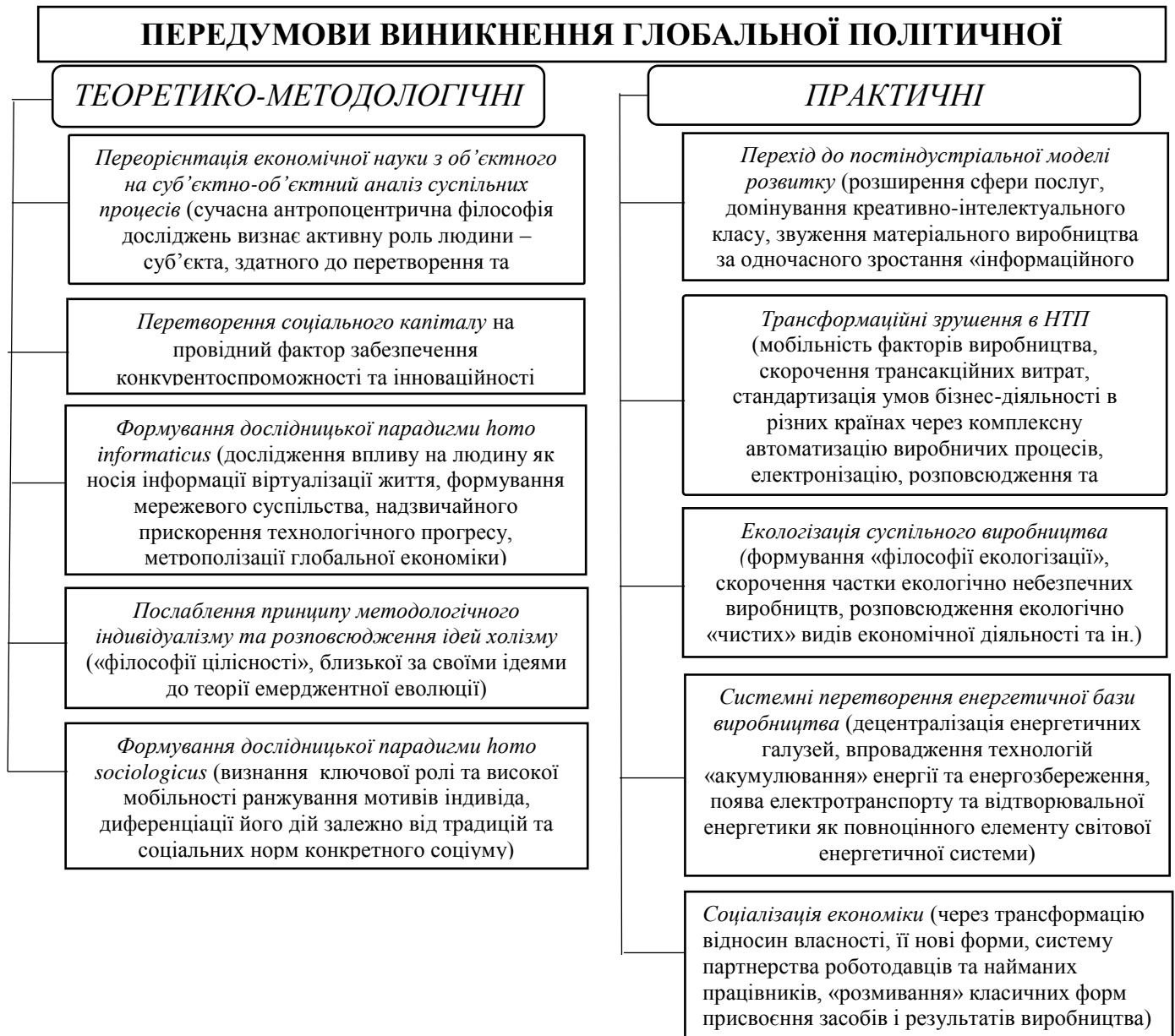

Рис. 1. Теоретико-методологічні та практичні передумови виникнення глобальної політичної економії*

**розроблено автором*

Доведено, що методологія глобальної політичної економії ґрунтується як на традиційних принципах економічної науки, так і новітніх: автором охарактеризовані принципи «меж зростання», глобальної циклічності, цілісності, секторного аналізу, простору та ін., аргументовано їх ефективність у дослідженні соціально-економічних процесів, зокрема питань глобального відтворення та глобального економічного управління; встановлено сучасний зміст базових категорій економічної науки у трактуванні глобальної політичної економії (табл. 1).

Поглиблене дослідження теоретичних засад глобальної політекономії, яка набула завершеного формату в останній третині ХХ ст. і концептуально поділяється на лібералізм, марксизм (критицизм) та економічний націоналізм (неомеркантилізм), дало підстави зробити висновок щодо конструктивності її методологічного потенціалу у трактуванні сучасних проблем соціально-економічного розвитку суспільства, зокрема джерел, рушійних сил і векторів трансформації національних моделей економічних систем в постіндустріальну епоху, глобального характеру усупільнення виробництва, висвітленні в новому теоретичному дискурсі ролі інститутів в організації і управлінні економічними, інноваційними та соціальними процесами (Р. Гілпін, Ю. Зайцев, Р. Палан, В. Савчук, А. Філіпенко); новітніх форм обміну та розподілу світового валового продукту, природи глобальних соціальних асиметрій та їх впливу на рівень матеріального добробуту громадян різних країн (О. Білорус, С. Гілл, Д. Лоу); тенденцій і суперечностей міжнародних інтеграційних процесів (Р. Кох, Л. Ліса, Дж. Фріден).

Таблиця 1

**Зміст базових категорій економічної науки
у трактуванні глобальної політичної економії***

Благо	Споживча вартість процесу праці, виражена в корисному ефекті, що задовольняє потреби індивіда, суспільства; аналізується з точки зору обміну на основі інтернаціональної вартості і виражається у відповідних світових цінах
Глобальний споживач	Населення планети, що формує глобальний споживчий попит на товари і послуги
Глобальний попит	Платоспроможна потреба глобального споживача у благах за інтернаціональною ціною; кількісна та якісна варіативність задоволення потреб в умовах доступності світових ресурсів, одночасної індивідуалізації та стандартизації споживчих вимог
Глобальна пропозиція	Сукупність благ, представлених на глобальному ринку, яку визначають глобальний попит, механізми трансфертного ціноутворення, переливання капіталу між власними міжгалузевими та міжрегіональними підрозділами та ін.
Відносини власності	Відносини власності, які оновлюються під впливом глобальної корпоратизації як нової форми усупільнення виробництва, наднаціонального характеру приватновласницького способу розподілу і перерозподілу, глобальної гегемонії корпоративного капіталу, доміантної ролі ТНК у регулюванні світового ринку ресурсів, фінансового і людського капіталів, нерівності можливостей для окремих виробників, так і для різних країн
Глобальний капітал	Інтегрована, організовано-зрощена з державними, національними, міжнародними інститутами, високомобільна в межах інтернаціональної економіки вартість, яка до всіх необхідних для забезпечення її відтворювального процесу факторів та ресурсів ставиться як до необмежено доступних, що сприяє посиленню асиметрії глобального економічного розвитку
Глобальна робоча сила	Робоча сила, сформована в умовах зростання глобальної конкуренції на національних ринках праці, «міграційної свободи» працівників, зайнятості у міжнародних та транснаціональних корпораціях (риси: креативність, мобільність, ефективність)
Глобальне відтворення	Єдність функціонування фаз виробництва, розподілу, обміну, споживання світового суспільного продукту, що забезпечує безперервне відновлення процесу суспільного виробництва в глобальній економіці

*складено автором

Проведений автором ретроспективний аналіз теорій та моделей суспільного відтворення уможливив виокремлення основних етапів у вивченні даної проблематики за провідною фазою: обмін (меркантилізм: кін. ХVІ – І пол. ХVІІ ст. – Т. Мен, А. Монкретьєн, Д. Лоу, та ін.); сільськогосподарське виробництво (фізіократична теорія: Ф. Кене, П. Буагільбер, Ж. Тюрго та ін.); промислове виробництво (класична англійська політекономія: ІІ пол. ХVІІІ – І пол. ХVІХ ст. –

А. Сміт, Д. Рікардо та ін.); виробництво та розподільчі відносини (марксизм: II пол. XIX – поч. XX ст. – К. Маркс, Ф. Енгельс, Р. Гільфердінг та ін.); розподіл та споживання (маржиналізм: 70-ті рр. XIX с. – I пол. XX ст. – Л. Вальрас, Г. Госсен, К. Менгер); особисте та виробниче споживання (кейнсіанство: II пол. XIX – XX ст. – Дж. Кейнс, Р. Харрод, Є. Домар); особисте споживання, зумовлене соціально-економічними факторами (новітні теорії економічного розвитку: II пол. XX ст. – до сьогодні).

Дослідження характеру та вектора трансформації суспільного відтворення у XXI ст. дозволило зробити висновок, що посилення нематеріальної складової в структурі суспільного продукту, поширення інформаційно-комунікаційних технологій, надзвичайна урбанізація господарського життя, нерівномірний розподіл вигід та витрат у глобальній господарській системі, набуття суспільним виробництвом масштабів глобального, актуалізували питання пріоритетності та домінування одних фаз відтворення над іншими. Доведено помітне зміщення акцентів з виробництва на споживання, відносини споживання вже не похідна функція власне виробництва, це ключова категорія суспільного добробуту, а особисте споживання – один з провідних компонентів соціально-економічних стратегій розвитку сучасного суспільства.

У розділі 2 «Глобальний формат відносин споживання та їх структуризація» розкрито глобальні детермінанти структурних трансформацій в системі споживчих відносин, визначено місце особистого споживання в контексті глобальної політичної економії, здійснено аналіз впливу особистого споживання на підвищення ефективності функціонування сукупного працівника.

На основі компаративного аналізу відносин споживання в «доглобалізаційний» період (XIX ст. – 70-ті рр. XX ст.) та в період глобалізації, автором аргументовано, що вектор та динаміку трансформації відносин споживання на рубежі XX-XXI ст. визначили утвердження ринкової моделі економіки в глобальному вимірі, транснаціоналізація, соціалізація та інституціоналізація світової економіки, НТР та інформатизація суспільного життя, економічна та соціокультурна регіоналізація тощо. Новітніми тенденціями розвитку відносин споживання, на переконання дисертанта, є диверсифікація попиту на послуги; віртуалізація споживання через виробництво та розподіл мережевих благ; інтелектуалізація споживання; нарощення глобальних масштабів споживчої діяльності з одночасним збільшенням антропогенно-екологічного впливу на природу, що підтверджено прогнозом Бюро Глобального договору ООН про збільшення до 2040 р. населення планети до 9 млрд ос., світових потреб у продовольстві не менш, ніж на 50%, у водних ресурсах – на 30%.

Автор відзначає, що становлення відкритих глобальних ринків, активна політика наднаціональних інститутів (ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, СОТ та ін.) у регулюванні глобального економічного розвитку, зростання у світовій економіці частки ТНК, діяльність яких охопила практично всі країни світу та всі фази суспільного відтворення на галузевому і територіально-регіональному рівнях, обумовили уніфікацію споживчих вимог «глобального споживача». В роботі доведено, що основними каналами формування споживчого космополітизму є процеси техноглобалізму, крос-культурної взаємодії, інформатизації та ін.

Дослідження основних типів та видів споживання (виробниче та невиробниче, кінцеве та проміжне, індивідуальне та колективне, особисте та суспільне) дозволило встановити, що постіндустріальний етап розвитку не просто змінив акценти, надавши

особистому споживанню виняткової ролі, він «розмив» традиційні критерії класифікації, поєднавши в особистому споживанні різні споживчі типи (індивідуальне, колективне, суспільне) та перетворивши структуру особистого споживання на чинник, що визначає вектор руху суспільного відтворення, його динаміку, результативність, межі.

Аргументовано, що зростання добробуту, збільшення життєвого циклу споживчої активності індивіда, гнучкість та прискорення його щоденного часового циклу забезпечуються через постійне розширення локацій та інфраструктури споживчої діяльності, споживання в мережі та через мережу Інтернет, мобільність споживачів, їх одночасну концентрацію (в центрах споживчої активності та Інтернеті) та розсіювання (в процесах соціальної взаємодії, не пов'язаних із споживанням), прискоренням циркуляції інформаційних потоків, свободою вибору в організації роботи та споживанні тощо.

Серед ключових процесів, що супроводжують структурні зрушення в особистому споживанні на мікро-, мезо-, макро- та глобальному рівнях економічної системи, особливу увагу приділено дослідженню процесів софтизації, сервізації, естетизації та віртуалізації споживання, які уможливають оперативне задоволення потреб, що відповідає ідеології економіки XXI століття – гнучкої, клієнтоорієнтованої, соціальної (табл. 2).

Таблиця 2

Ключові процеси, що супроводжують структурні зрушення в особистому споживанні на всіх рівнях економічної системи*

Процес	Сутність	Детермінанти виникнення	Форми прояву
1	2	3	4
<i>Софтизація</i>	Зростання в структурі споживання питомої ваги нематеріальних благ, благ з високою часткою інформаційного, когнітивного насичення	Софтизація виробництва – перетворення сфери нематеріального виробництва на фактор соціально-економічного розвитку	У 1981 р. частка послуг інформаційного характеру в споживчих витратах американських домогосподарств становила 11,8%, у 2011 р. – 21,1%
<i>Сервізація</i>	Зростання у структурі споживання питомої ваги послуг	Софтизація виробництва та споживання, ускладнення вимог до якості робочої сили, автоматизація виробничих процесів та ін.	В США у 1901 р. частка послуг в споживчих витрат домогосподарств становила 9%, у 2011 р. – 57,5%
<i>Етичність</i>	Морально-етична детермінація споживання (захист навколишнього середовища; дотримання прав людини; поєднання особистих інтересів із суспільними)	Високий рівень розвитку економіки, тяжіння соціально активної, платоспроможної частини населення до свідомого та відповідального управління власним споживанням	Маркування продукції: organic (екологічно чисті методи виробництва), Fairtrade (добровільне дотримання гідних умов праці), rainforest alliance (відповідність принципам захисту природи)
<i>Естетичність</i>	Розширення простору естетичних очікувань, зростання ролі дизайну товару та упаковки	Високий рівень життя, суспільство масового споживання, розвиток маркетингу та ін.	Естетизація дозволяє, виробництва, безпосереднього процесу споживання (вигляд, дизайн, якість, упаковка, спосіб реалізації продукту)

1	2	3	4
Екологізація	Орієнтація споживачів на природо- та ресурсозберігальне споживання	Екологізація виробництва, наукового мислення, суспільної свідомості, екологічна свідомість споживача	Вибір товарів тривалого користування (slow fashion); спільне/колективне споживання, локалізація, регіоналізація, оптимізація споживання

**складено автором*

У дисертації проаналізовано ключові показники особистого споживання як загальні (ВВП на одну особу, індекс людського розвитку і вартості життя та ін), так і спеціалізовані (рівень добробуту, «споживче багатство», «технологія» та ефективність споживання, суб'єктивна самооцінка споживача та ін.). Це дало підстави стверджувати, що уніфікація споживчих благ та пов'язана з цим економія грошових та часових ресурсів, глобальне поширення механізмів раціоналізації через інтернаціоналізацію споживання прискорюють та інтенсифікують процеси споживання.

На основі поглибленого аналізу впливу рівня споживання на динаміку продуктивності сукупного працівника на різних стадіях розвитку капіталістичної системи встановлено, що період формування індустріального технологічного способу виробництва характеризувався лінійністю зв'язку між зростанням продуктивності праці та розширенням особистого споживання (кризи недоспоживання); етап суспільства масового споживання визначався порушенням принципів економічної мотивації через гіпертрофований розвиток фінансово-кредитної сфери (кризи надспоживання). Доведено, що на глобальній стадії суспільного розвитку відбувається ускладнення мотиваційної матриці сукупного працівника; спостерігається неоднозначність зв'язку між глобальною стандартизацією технологічних регламентів та підвищенням продуктивності праці; посилюється вплив соціального, людського, культурного капіталів на забезпечення позитивної динаміки продуктивності праці в умовах доступності високого рівня особистого споживання.

У розділі 3 «Методологія дослідження процесу інтернаціоналізації споживання» проаналізовані передумови, фактори та етапи інтернаціоналізації споживання, розкрито роль неекономічних чинників у формуванні пріоритетів глобального споживача, аргументовано роль екологізації споживання як фактора транснаціоналізації економічних відносин.

На основі комплексного аналізу процесу інтернаціоналізації споживання виокремлено три основні етапи: колоніальний (приблизно XV – початок XIX ст.); регіонально-інтеграційний (XIX – XX ст.); глобалізаційний (остання третина XX ст. – початок XXI ст.). Відзначено, що на відміну від першого етапу інтернаціоналізації споживання (підпорядкованість споживчих відносин вектору розвитку міжнародної торгівлі) та другого її етапу (підпорядкованість споживання вирішенню завдань індустріалізації), етап розвинутого глобального споживання ґрунтується на засадах високотехнологічної бази (для розвинутих країн) та адаптації до ролі ресурсного обслуговування постіндустріальних економічних систем (для країн світової периферії).

Логічним кроком в дослідженні відносин споживання є аналіз модифікації споживчої поведінки під впливом реалізації політики імпортозаміщення та експортоорієнтування. На початку свого проведення політика імпортозаміщення (яка була реалізована в Кенії, Мексиці, Сальвадорі, Сенегалі, Філіппінах та ін.) уповільнює процеси інтернаціоналізації споживання, але у довготривалій перспективі відбувається їх посилення в гібридній формі – симуляція збереження неефективних та дорогих національних виробництв, соціальна поляризація: еліта споживає за імпортними стандартами, переважна більшість населення спрощує свої споживчі норми. Країни, яким вдалось ефективно реалізувати модель експортоорієнтування (Китай, Малайзія, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Чилі, Японія) завдяки доступу до світових ресурсів і технологій, перетворили провідні галузі національної економіки на «локомотив» економічного розвитку в цілому та нематеріальних сфер виробництва, зокрема. Реалізація концепції сировинного експортоорієнтування (Венесуела, Мексика), і, як наслідок, примітивізація структури національної економіки, зниження її конкурентоспроможності призводять до падіння рівня життя, зростання державного та скорочення приватного споживання.

Доведено, що активний розвиток міжнародної економіки та інтеграції між країнами, який «розпушив» культурну одномірність у світі, зниження традиційних релігійних та соціальних норм протягом ХХ ст., поява мегаполісів та соціальна мобільність всередині самих міст, інтенсифікація соціальних зв'язків та ін., обумовили модифікацію культурних вимог та уподобань споживачів в усьому світі у бік споживчої акультурації, активного засвоєння провідних стандартів особистого споживання. Зазначено, що водночас країни-реципієнти частіше за все абсолютно не сприймають провідні стандарти організації господарського життя, культури праці, професійної відповідальності.

Аналіз особистого споживання в глобальній економіці в цілому та розвинених країнах зокрема беззаперечно свідчить про його ключову суперечність – індивідуалізовано-уніфікований характер. Індивідуалізація споживання за своєю генетичною природою обумовлена неповторністю кожного індивіда, ментальними нормами та цінностями, стандартами економічної діяльності власної культури. Уніфікація споживання пов'язана з тяжінням індивіда до шаблонності власної поведінки, орієнтацією на стандарти сучасного способу життя, які втілюються в універсальній моделі споживання.

Низький рівень життя та матеріальна неспроможність значної частини населення планети задовольнити першочергові потреби (майже 10% населення світу проживає в умовах крайньої злиденності) уповільнює, на думку дисертанта, темпи поширення глобальних стандартів споживання та оновлює роль культури: ігнорування «моди на споживацтво» (наприклад, країни Скандинавії, Німеччина) або активна участь в ній. Проте якщо в економічно-розвинених країнах доступність благ сприяє посиленню споживання благ для розвитку і підвищення продуктивності, то в слаборозвинених країнах спроби досягти споживчого стандарту породжують виникнення маргінальних груп населення.

Доведено, що екологізація як один з ключових трендів розвитку глобальної економіки не могла не вплинути і на філософію споживання. В роботі окреслені механізми реалізації екологічної спрямованості сучасного споживача через етичність

та сезонність споживання, споживчий регіоналізм, формування філософії екологічно відповідального споживання, розкриті їх основні прояви.

У розділі 4 «Межі та можливості сучасних моделей споживання» оцінено лінійні та нелінійні детермінанти взаємодії споживача і виробника, розкрито еволюцію цивілізаційних типів споживання та визначено конкурентні національні моделі споживання.

Сучасний постіндустріальний етап суспільного розвитку супроводжується формуванням якісно нового типу споживчих відносин, який, по-перше, є результатом еволюції та розвитку двох попередніх типів – доіндустріального (традиційного, інерційного, застійного) та індустріального (стандартизованого, спеціалізованого, раціоналізованого, концентрованого, максимізованого) – і, відповідно, має їх фрагментарні риси та прояви; по-друге, в умовах розвитку сфери послуг, прискорення процесів міжнародної торгівлі, появи нового фактору виробництва – інформації, інноваційної орієнтації ринкової економіки споживання набуває якісно нових рис. На початку становлення постіндустріального типу споживання розвиток промисловості сприяє підвищенню якості та експансії послуг, пов'язаних з рухом товарів, розширенням вибору типового споживача, стандартизацією та урізноманітненням споживчих альтернатив. Поступово, із розвитком торгівлі, фінансів, операцій з нерухомістю та страхування, споживання набуває значення провідного чинника соціальної стратифікації, доповнюється етичними й естетичними критеріями. Зростання національного доходу, підвищення якості життя обумовлюють зниження частки витрат на харчування, спрямування вивільненого залишку часу на відпочинок, купівлю товарів тривалого користування та предметів розкоші, згодом – на споживання послуг, серед яких домінують освіта та охорона здоров'я (рис. 2).

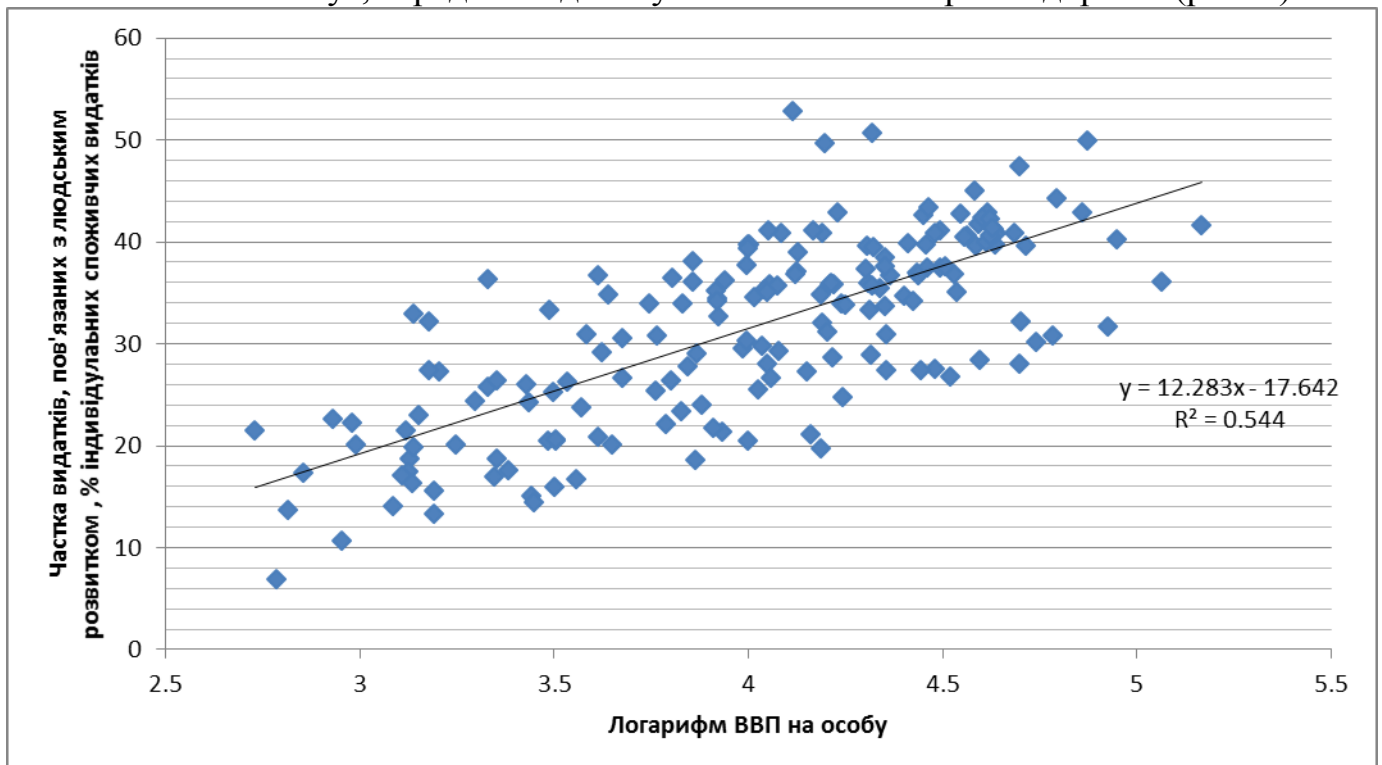

Рис. 2. Залежність між зростанням доходів та витратами, що пов'язані з людським розвитком*

*розраховано автором за даними: <http://www.worldbank.org/>

Аналіз щорічних звітів Світового банку (дослідження понад 170 країн), вивчення впливу неекономічних факторів на формування споживчих пріоритетів, оцінка ролі особистого споживання у підвищенні ефективності сукупного працівника дозволили виокремити основні національні моделі споживання за характером взаємодії держави, виробника, споживача; ціннісною матрицею споживачів щодо поточного/майбутнього споживання; впливом глобального виробника на споживчий вибір; схильністю/несхильністю споживачів до ризику; особливостями споживчої поведінки (табл. 3.). Доведено високий потенціал поширення у світі ринково-орієнтованої та соціально-орієнтованої моделей споживання. Країни, що представляють ці моделі, не просто відповідають глобальним тенденціям трансформації відносин споживання, вони їх безпосередньо формують, зокрема посилення диверсифікації споживчого бюджету, зменшення питомої ваги видатків на задоволення першочергових потреб із підвищенням доходів населення, збільшення приватних інвестицій у людський капітал з покращенням суспільного добробуту тощо.

Нижча ефективність державно- та кланово-орієнтованих моделей зумовлена передусім неефективним використанням ресурсів, перекладанням тягаря розрахунку за сьогоденне споживання на майбутні покоління, суспільною ідеологією, яка «схиляє» споживача до постійного нарощення споживання. На переконання дисертанта, це зумовлює виникнення феномену постійної чи навіть зростаючої граничної корисності від обсягів споживання, що, з одного боку, створює додаткові можливості розширення виробництва, але з іншого – передбачає обмеження зростання суспільного добробуту: емпірично обґрунтовано, що сучасний виробник пропонує широкий асортимент продукції різних торгових марок (брендів) різних цінових діапазонів, що виготовляється на тих самих виробничих потужностях за однаковими технологіями, а відмінності у ціні формуються більше диференціацією каналів збуту. Відповідно товари більш престижних брендів (вища ціна) набувають суб'єктивної оцінки «більш якісних» щодо товарів нижчих цінових діапазонів. На ринку монополістичної конкуренції як найпоширенішої форми взаємодії виробників та споживачів ефект заміщення (у роботі трактується як здатність замінити товар одного виробника товаром іншого) буде дуже слабим; у результаті випадки порушення закону попиту не є винятком. У поєднанні з розвиненими фінансовими механізмами та активним використанням маркетингового інструментарію це практично знімає обмеження на розширення виробництва з боку попиту.

Глобалізаційні трансформації не переокреслюють, але помітно згладжують національні особливості споживання, формуючи транснаціональні форми, стереотипи, моделі споживання. Тобто глобальні стратегії споживання передбачають універсалізацію споживчої поведінки в національних економіках.

У розділі 5 «Шляхи та механізми досягнення Україною європейських стандартів у сфері споживання» досліджено проблеми відносин споживання в Україні, оцінено ефективність вітчизняної моделі споживання, обґрунтовано перспективи та сценарії імплементації соціально-орієнтованої моделі споживання в Україні.

У роботі проаналізовані економічні, історичні, соціокультурні передумови та чинники, що визначили особливості сучасного споживання в Україні. Відзначено, що у XIX – поч. XX ст. споживання вітчизняних домогосподарств характеризував .

Якісні параметри сучасних національних моделей споживання*

Назва моделі	Передумови формування	Характеристики моделі	Особливості споживчої поведінки
Ринково-орієнтована модель (США, Велика Британія)	Католицизм, протестантизм; розподіл духовної та світської влади; соціальний плюралізм; індивідуалізм; сек'юритизація	Максимізація корисності; мінімізація ризиків; низька схильність до заощаджень; високий рівень задоволення базових потреб	Активне залучення кредитних ресурсів, гедоністичне споживання, високий рівень сервісної економіки; витрати домогосподарств вищі за доходи, дефіцит покривається залученням споживчих кредитів
Соціально-орієнтована модель (скандинавські країни, Канада, Німеччина)	Класові конфлікти, протестантизм, жорстка суспільна ієрархія, недоторканість права приватної власності, збалансована система доходів	Мінімізація ризиків; максимізація корисності; висока схильність до заощаджень; високий рівень задоволення базових потреб (соціальна забезпеченість)	Метропольно-колоніальна модель споживання, помірність, раціональність, недемонстративність споживання; на споживчі видатки витрачається менше, ніж отримано поточного доходу, а профіцит, що виникає, капіталізується у вигляді фінансових активів та сприяє накопиченню економічного добробуту
Державно-орієнтована модель (Китай, Індія, Японія)	Бюрократичний авторитаризм, культурні традиції нагромадження, специфічність фінансових репресій, особливості соціальної організації (примат родини)	Мінімізація ризиків; висока схильність до заощаджень; низький рівень задоволення базових потреб	Обмеження особистого споживання на користь інвестиційної активності за рахунок низької заробітної плати та свідомого заниження валютного курсу; лояльне, дисципліноване споживання; пріоритет інтересів країни та колективу над індивідуальним інтересом; витрати домогосподарств нижчі за отримані доходи; висока норма нагромадження
Кланово-орієнтована модель (Росія, Україна, країни Латинської Америки)	Авторитарність, клановість, асиміляція місцевих культур та суб'єктивна самоідентифікація; економічна та політична нестабільність; незбалансованість доходів	Максимізація корисності; низький рівень задоволення базових потреб	Проявляє себе як модель, що поки не самоідентифікувалася; нестабільне, лабільне споживання; на споживчі видатки витрачається весь дохід, отриманий у поточному періоді, відсутня можливість нагромадження капіталу; залежність від поточного доходу, а не від середнього рівня добробуту

*складено автором

мінімальний рівень задоволення потреб у продуктах харчування, натурально-споживчий характер селянського господарства; традиційність, автаркізм, відносна сталість. «Радянська» модель споживання передбачала занижені ціни, що не відбивали реальної рідкості благ та обмеження споживання через тотальну «дефіцитність» економіки. Суспільні трансформації періоду 80-х – першої половини 90-х рр. ХХ ст. визначили нестабільність відносин споживання, широке поширення натуралізації та нормування споживання в різних формах. Розкрито причини та чинники «слабкості» вітчизняної споживчої моделі як фактору економічного зростання та важливого елементу суспільного відтворення.

На основі розрахованих коефіцієнтів проведено аналіз відносин споживання в Україні у 1980-2015 рр. та доведено зниження ефективності національної моделі споживання, її примітивно-індустріальний характер, що виражається: 1) у вкрай низьких доходах переважної частини населення (так, у період 2005-2015 рр. мінімальна заробітна плата майже не зростала: 290 грн/57,43 дол. США та 1450 грн/57,56 дол. США відповідно, при цьому ціна на медичні послуги в комерційному секторі зросла майже в 9 разів, а за період 2013-2016 рр. мінімальна заробітна плата в Україні навіть скоротилась – з 1147 грн/143,55 дол. США до 1450 грн/57,56 дол. США); 2) у деформованій структурі споживання, заданої незадоволенням базових потреб (видатки вітчизняних домогосподарств у 2015 р. на продовольство, алкогольні напої, тютюнові вироби, житло та комунальні послуги становили 71,97% грошових витрат; 3) нераціональності; 4) відсутності фінансово-інституціональних можливостей для заощаджень та інвестицій (зокрема, у 2015 р. більше 30% вітчизняних домогосподарств (майже 25% населення) отримували субсидії для відшкодування витрат на оплату послуг ЖКХ), за I півріччя 2016 р. кількість наданих субсидій збільшилася в 1,9 рази порівняно з відповідним періодом минулого року

Власні розрахунки та моделювання споживчої поведінки довели перспективність та більш-менш «м'яку» адаптивність в Україні соціально-орієнтованої моделі споживання (європейської), раціональність та помірність якої відповідають не лише умовам обмеженості ресурсів, але й екологічному імперативу сталого розвитку. Основним принципом у формуванні вітчизняної моделі споживання має стати «соціальна фільтрація» цілей, механізмів, інструментів імплементації європейських соціальних стандартів, що передбачає такі сценарії її реалізації (рис.3).

Вихідним положенням у дисертації є аргументація того факту, що формування соціально-орієнтованої моделі споживання в Україні неможливо поза підвищенням доходів населення. Конкретизовано шляхи й механізми подолання бідності та підвищення платоспроможності населення через: 1) нормативно-правове забезпечення реалізації задекларованих цілей, завдань, заходів політики підвищення рівня життя; 2) державно-приватне партнерство у розв'язанні проблем асиметрії доходів (удосконалення механізмів регулювання соціально-трудоких відносин, реформування системи оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб та ін.); 3) узгодження з європейськими соціальними стандартами та гарантії; 4) реформування системи соціальних

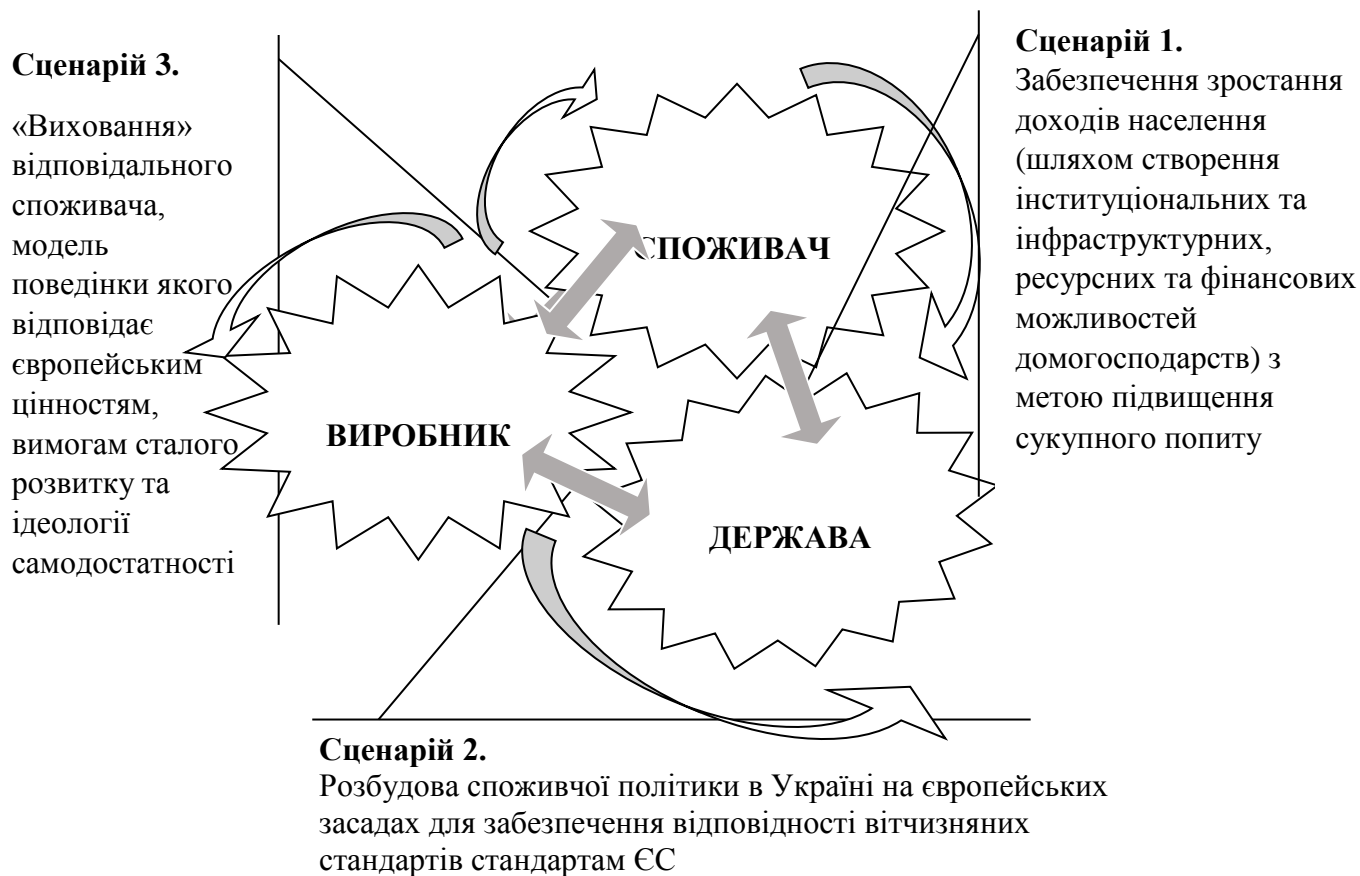

Рис. 3. Модель та сценарії імплементації соціально-орієнтованої моделі споживання в Україні*

**складено автором*

послуг; 5) забезпечення диверсифікації доходів населення; 6) реформування фінансово-кредитної системи з метою стимулювання споживчого попиту та інвестиційної активності домогосподарств. Орієнтиром у реформуванні відносин споживання мають стати європейські стандарти якості життя (рис. 4).

У другому сценарії зазначено концептуальні основи споживчої політики в Україні, побудованої на принципах доступності благ, прозорості, солідарності та стабільності економічної політики, соціальної справедливості. Встановлено необхідність гармонізації вітчизняного законодавства з європейським у сфері регулювання споживчих відносин через ратифікацію Harmonized Standards (узгоджених технічних, санітарних, фітосанітарних стандартів та норм ЄС), активну участь національних та міжнародних (ICPEN, RAPEX, REACH та ін.) об'єднань споживачів, які беруть на себе функції контролю та навчання споживачів (DOLCETA, Europa Diary, TRACE).

Запропоновано програму підвищення ефективності споживання, яка передбачає європейську систему маркування продукції (інформованість споживачів), згладжування

диспропорцій у торгівлі на національному рівні, узгодження з європейськими вимогами до охорони здоров'я та безпеки («принцип довіри та самовідтворення»), синхронізацію

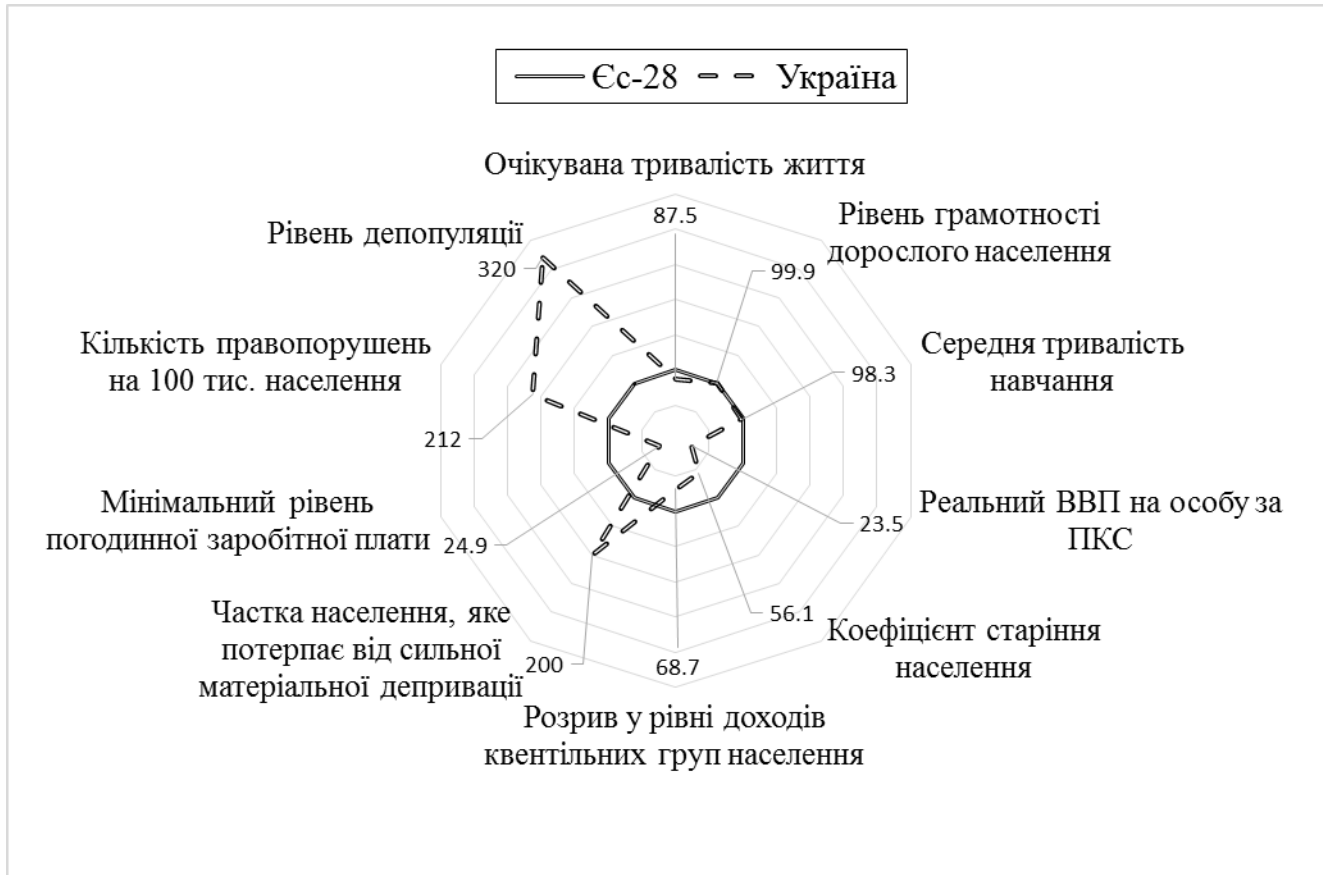

Рис. 4. Показники соціально-економічного розвитку України у відсотках до європейських, 2015 р. (показник ЄС-28 – 100%)*

*складено автором за даними: <http://ec.europa.eu/eurostat>; <http://www.ukrstat.gov.ua/>

з європейським законодавством у сфері регулювання споживчих відносин, прозору систему компенсацій за неякісні товари, партнерський характер споживчої політики, запровадження принципу «презумпція відповідності».

Концепт «м'якого підштовхування» через культуру, традиції, систему цінностей суспільства до нової філософії споживання, обґрунтований у роботі, відповідає принципам соціальної справедливості в задоволенні потреб усіх членів суспільства; оптимального співвідношення високого рівня матеріального добробуту та цінностей нематеріального порядку, для якого характерною є гармонія між особистими та суспільними інтересами, чому сприятиме помірність, екологічність, раціональність, недемонстративність у споживанні, поширення колективних форм споживання.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в системному дослідженні теоретико-методологічних і практичних основ суспільного відтворення в глобальній економіці та особистого

споживання в контексті примноження суспільного добробуту, визначенні характеру та форми прояву внутрішнього зв'язку між динамікою і структурою індивідуальних потреб та економічним зростанням на засадах сталого розвитку. Результати авторських досліджень дозволили сформулювати такі висновки, пропозиції та узагальнення концептуально-теоретичного, науково-методологічного та прикладного характеру.

1. Глобальна політична економія, у центрі уваги якої є людина, її потреби та інтереси, механізми її ефективного включення в процеси суспільного відтворення на постіндустріальній стадії розвитку суспільства з домінуванням інтелектуальних, знаннево-освітніх і технологічних факторів виробництва, максимально адекватно відображає трансформаційні зміни як у методології, так і в суспільно-економічній практиці, що відбуваються впродовж останніх 40-50 років. Людиноцентристський підхід глобальної політекономії проявляє себе в дослідженні основних суперечностей соціально-економічної сфери в умовах глобального розвитку та шляхів їх розв'язання: між глобальною експансією монополій і національним економічним суверенітетом, між інтересами глобального капіталу й глобальної робочої сили, між найбіднішими й найбагатшими представниками глобального соціуму.

2. Сучасна теорія суспільного відтворення ґрунтується на теоретичних засадах провідних напрямків економічної науки, ефективно адаптуючи їх підходи до вивчення проблем глобального соціально-економічного розвитку, зокрема дослідження особливостей нееквівалентного обміну в умовах глобальної економіки (меркантилістська теорія); аналізу взаємозв'язку ефективності економічної діяльності та виробничого/особистого споживання в розвинених країнах та країнах, що розвиваються (фізіократична, класична, маржинальна теорії); дослідження глобальних соціальних асиметрій (марксизм); трактування оптимального співвідношення фаз глобального суспільного відтворення (кейнсіанська теорія); аналіз суспільної ефективності економічної діяльності на різних рівнях – від індивідуального до глобального (новітні теорії соціально-економічного розвитку). Водночас глобальна теорія суспільного відтворення базована на можливості нівелювання на постіндустріальній стадії цивілізаційного розвитку основної суперечності суспільного виробництва – між його матеріально-речовим та особистісним факторами, поступової втрати індивідом традиційної для індустріальної економіки економічної залежності від засобів виробництва, утвердження людини як носія вільної та творчої праці, що закріплює роль споживання як ключової фази суспільного відтворення.

3. Соціальний і науково-технологічний прогрес, техноглобалізм, транснаціоналізація, глобальна інформатизація, регіоналізація, безпрецедентна крос-культурна взаємодія, соціалізація та інституціоналізація світової економіки сприяли системному оновленню відносин споживання, що проявилось у диверсифікації попиту на послуги, віртуалізації споживання через виробництво та розподіл мережових благ, інтелектуалізації та креативному характері споживання, нарощенні глобальних масштабів споживчої діяльності з одночасним збільшенням антропогенного впливу на природу. Наслідком цього стала абсолютно нова якість споживання, його товарна

диверсифікація, а доступність товарів масового споживання вийшла на безпрецедентно високий рівень. Водночас спостерігається асиметричний розподіл вигід від глобальних змін та трансформацій, посилення соціально-економічної поляризації між країнами-лідерами світового розвитку та іншими країнами, у тому числі, в моделі, типі, якості споживання.

4. Одним з ключових чинників, що визначають умови, вектор та механізм трансформації суспільного відтворення на постіндустріальній стадії суспільного розвитку, є особисте споживання, складна структура якого обумовлена зростанням добробуту, збільшенням життєвого циклу споживчої активності індивідів, гнучкістю та прискоренням його щоденного часового циклу, можливістю споживання в мережі та через мережу Інтернет, мобільністю споживачів та ін. Процеси софтизації, сервізації, екологізації, етичності та естетичності споживання не просто розкривають характер особистого споживання в ХХІ ст., але й посилюють його. Водночас позитивні зміни у відносинах споживання, зокрема, інноваційне розширення спектру благ, доступність, перманентність та бездефіцитність споживання, не усунули політичних, соціальних, економічних асиметрій на національному та глобальному рівнях.

5. Одним з ключових факторів сталого економічного розвитку, функціонування національної економіки є стале споживання – раціонально-ефективне, ресурсоощадне, екологічно відповідальне, забезпечене високою продуктивністю сукупного працівника. Проте розвинені фінансово-кредитні механізми у провідних країнах світу, широкий комплекс державних програм соціальної підтримки на сучасному етапі, доступність благ, забезпечена високим технологічним розвитком світової економіки, ускладнюють зв'язок між зростанням продуктивності праці та розширенням особистого споживання. Збереження високого рівня продуктивності праці забезпечують наддинамізм та асинхронність соціально-економічних трансформацій, прискорене технологічне оновлення виробництва, високий рівень конкуренції на світовому ринку праці в поєднанні з ефективністю ментально-культурних цінностей індивідів.

6. Рушійною силою конвергенції систем споживання є інтернаціоналізація споживчих відносин на основі міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації виробництва. Перехід на новий етап розвитку інтернаціоналізації споживання був спричинений низкою передумов та факторів: зростанням міжнародної торгівлі, модифікацією традиційних відносин ціноутворення (колоніальний етап); індустріалізацією, капіталістичною колонізацією, формуванням системи міжнародних економічних відносин (регіонально-інтеграційний етап); міжнародною конкуренцією, мобільністю факторів виробництва, глобальним рухом товарів та послуг (глобалізаційний етап). На сучасній стадії інтернаціоналізації споживання, що характеризується розвинутим глобальним споживанням – високотехнологічним, мобільним, уніфікованим з одночасно високим ступенем диверсифікації, особливо відчувається вплив, по-перше, неекономічних чинників у формуванні споживчих пріоритетів; по-друге, екологізації споживчої діяльності, її орієнтації на природо- і ресурсозберігальне споживання.

7. Модель споживання глобального споживача сформована під впливом як економічних чинників (транснаціоналізація, інтеграція, міжнародної міграції капіталу, інтенсивної передислокації факторів виробництва тощо), так і неекономічних (крос-культурної взаємодії, загальноцивілізаційної філософії толерантності, політичної та релігійної коректності, модифікації простору (поява мегаполісів) та характеру соціальної взаємодії (поява Інтернету), що сприяло інтенсифікації соціальних взаємозв'язків), активному засвоєнню індивідами провідних стандартів особистого споживання – одночасно уніфікованих та індивідуалізованих, екологічно спрямованих. Екологізація споживання як дієвий інструмент скорочення екологічних негативних екстерналій проявляється у виборі товарів тривалого користування (slow fashion), спільному/колективному використанні благ, локалізації та оптимізації споживання, мінімізації твердих побутових відходів, етичному та сезонному споживанні, споживчому регіоналізмі, формуванні філософії екологічно відповідального споживання.

8. Економічна поведінка споживачів в умовах постіндустріальної економіки характеризується поєднанням рис попередніх типів – доіндустріального та індустріального (стандартизованість, концентрованість, традиційність) та новітніми властивостями (уніфікованість, індивідуалізованість, урбанізованість). Проте принципово відмінним є притаманні такому типу споживання свідоме самообмеження, розумна раціональність, оптимальна ресурсоемність, а головне – оновлена структура потреб, яка органічно поєднує індивідуальні та суспільні інтереси. В епоху кардинальних трансформацій економічних систем споживання демонструє все збільшуваний вплив на швидкість та безконфліктність адаптації національних економік до постіндустріальних життєвих стандартів. Спеціалізованість, креативність та уніфікованість глобального за характером, локального за проявами споживання надає розширених можливостей для розвитку людини й суспільства, пом'якшує суперечності між збільшуваними потребами та обмеженими ресурсами, помітно зменшує тиск на виробничі можливості суспільства.

9. Трансформація національних моделей споживання в умовах глобальної економіки відбувається під впливом безпрецедентної мобільності ресурсів та факторів виробництва, перетворення ТНК на провідних суб'єктів міжнародних економічних відносин, відкритості національних економік та активного поширення глобальних стандартів споживання. Глобальний характер економічних та екологічних криз останніх десятиліть змушує переосмислити загальну філософію споживання національних та глобальних ресурсів, насамперед, з погляду формування системи розумної достатності потреб. Найбільш конкурентними в цьому аспекті є країни з ринково-орієнтованою та соціально-орієнтованою національними моделями споживання, у яких зростання реальних доходів населення, розширення обсягів та структури споживання перетворюється на імпульс економічного розвитку й фактор підвищення якості людського капіталу та його мобільності. Споживчі моделі (державно- та кланово-орієнтовані), що виникли як наслідок надзвичайної монополізації капіталу й

виробництва, соціальної поляризації в суспільстві, неадекватної наявної інституційної системи масштабам та динаміці державних, регіональних та глобальних економічних трансформацій, виявляються неконкурентоспроможними та загрожують поглибленням соціально-економічних диспропорцій.

10. Досвід високорозвинених країн світу, ключових акторів глобального ринку, показує, що структурні зміни в економіці, підвищення конкурентоспроможності економік, реалізація інноваційної моделі розвитку можливі лише за умов перетворення особистого споживання на рушійну силу економічного зростання. Критично висока частка витрат вітчизняних домогосподарств на задоволення першочергових потреб, витрачання всього доходу на поточне споживання, відсутність фінансово-економічних можливостей для підвищення якості людського потенціалу обумовлює жорсткість залежності домогосподарств від державної соціальної політики та програм цільової підтримки, вкрай обмежені можливості адаптації українських домогосподарств до технологічних та соціально-економічних трансформацій, їх неспроможність перетворитися на стимул підприємницької та трудової активності. Негативні тенденції у споживчій сфері потребують «соціальної фільтрації» підходів до формування державної політики розподілу доходів, регулювання бізнес-діяльності, їх відповідного інституційного забезпечення з метою поступового досягнення Україною європейських стандартів у сфері споживання через забезпечення зростання доходів населення шляхом створення інституціональних та інфраструктурних, ресурсних і фінансових можливостей домогосподарств; відповідність споживчої політики в Україні стандартам ЄС; виховання вітчизняного споживача – відповідального, раціонального, самодостатнього.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія, початкові посібники:

1. Кудінова А.В. Трансформація відносин споживання в глобальній економіці / А.В. Кудінова.– Київ: КНЕУ, 2015.– 284 с. (16,7 д.а.)
2. Кудінова А.В. Особливості національної моделі економічного дирижизму (на прикладі Франції) / А. В. Кудінова. // Національні моделі економічних систем: навч.посіб./ [О. О. Беляєв, А. С. Бебело, В. І. Кириленко, В. І. Садик та ін.]. – К.: КНЕУ, 2010. – С.149-171 (0,8 д.а.);
3. Кудінова А.В. Соціально-економічна безпека регіону: сутність та основні чинники / А. В. Кудінова. // Соціально-економічна безпека: навч.посіб.[О. О. Беляєв, В. І. Кириленко та ін.]. – К.: КНЕУ, 2010. – С.207-236 (1,4 д.а.);
4. Кудінова А.В. Ринковий механізм: оптимізація добробуту / А. В. Кудінова. // Економіка добробуту: навч.посібник / [О.О.Беляєв, О.М.Комяков, В.І.Кириленко та ін.]. – К.: КНЕУ, 2012. – С.83-151 (4,5 д.а.);
5. Кудінова А.В. Соціальна сфера та її функціонування / А. В. Кудінова. // Соціальна економіка : навч.посіб. / [О. О. Беляєв, Є. Б. Ніколаєв, А. В. Келічавий та ін.]. – К. : КНЕУ, 2014. – С.318-384 (3,7 д.а.);

6. Кудінова А.В. Соціально-економічні засади суспільного відтворення. Доходи: їх джерела та розподіл. Економіка і соціальні відносини в суспільстві. Політична економія та економічна політика / А. В. Кудінова. // Соціальна політична економія : навч. посіб. [Електронний ресурс] / [О. О. Беляєв, В. І. Кириленко та ін]. – К. : КНЕУ, 2014. – С.123-143, 171-187 (3,2 д.а.)

7. Кудінова А.В. Економічна наука. Економічна діяльність. Суспільне відтворення. / А. В. Кудінова. // Основи економічної науки: структурно-логічні схеми [Електронний ресурс] : / [О. О. Беляєв, А. В. Кудінова та ін]. – К. : КНЕУ, 2014. – С.15-52, 104-129, 277-371 (5,1 д.а.)

У наукових фахових виданнях:

8. Кудінова А. В. Економіка та культура: діалектика взаємозв'язку / А. В. Кудінова. // Вчені записки Університету «КРОК». – 2010. – №23. – С. 31–37. (0,5 д.а.)

9. Кудінова А. В. Культурний капітал: соціально-економічний аналіз / А. В. Кудінова. // Україна: аспекти праці. – 2010. – №8. – С. 8–13. (0,5 д.а.);

10. Кудінова А. В. Нова якість відносин споживання і виробництва на етапі становлення постіндустріального суспільства / А. В. Кудінова. // Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2011. – №27. – С. 14–22. (0,5 д.а.);

11. Кудінова А. В. Асиметрія споживання в Україні: тенденції та соціально-економічні чинники / А. В. Кудінова, Л. М. Белей. // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2011. – №25. – С. 696–709. (0,7 д.а.; особисто автору – 0,5 д.а., оцінка відповідності обсягів і структури споживання соціальних груп їх функціям щодо забезпечення життєдіяльності суспільства);

12. Кудінова А. В. Методологічні підходи до розширення інструментарію дослідження соціально-економічних відносин / А. В. Кудінова, Д. В. Верба. // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2011. – №26. – С. 238–251. (0,7 д.а.; особисто автору – 0,3 д.а. – аналіз можливостей та обмежень, пов'язаних з використанням різних методологічних підходів до вивчення закономірностей формування моделі соціально-економічних відносин в Україні);

13. Кудінова А. В. Зміни в структурі споживання як чинник економічної циклічності та розвитку / А. В. Кудінова. // Вчені записки : зб. наук. пр. – 2012. – №14. – С. 14–21. (0,6 д.а.);

14. Кудінова А. В. Моделі споживання: цивілізаційний вимір / А. В. Кудінова. // Україна: аспекти праці. – 2012. – №5. – С. 17–23. (0,5 д.а.);

15. Кудінова А. В. Постіндустріальна трансформація споживчого попиту і проблеми ринкових механізмів економічної координації / А. В. Кудінова. // Україна: аспекти праці. – 2013. – №3. – С. 16–22. (0,5 д.а.);

16. Кудінова А. В. Інтернаціоналізація споживання: історичні передумови, фактори, прояви / А. В. Кудінова. // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2013. – №30. – С. 5–17. (0,5 д.а.);

17. Кудінова А. В. Глобальна політична економія з позиції марксистської методології / А. В. Кудінова. // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – №2. – С. 152–159. (0,7 д.а.)

18. Кудінова А. В. Глобальна політична економія: предмет, завдання, методологія / А. В. Кудінова. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія «Економіка і право». – 2014. – №24. – С. 11–18. (0,5 д.а.);

19. Кудінова А. В. Модифікація відносин споживання в умовах глобальної економіки / А. В. Кудінова. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – №9. – С. 18–21. (0,5 д.а.);

20. Кудінова А. В. Релігійний фактор в процесі формування моделі споживання / А. В. Кудінова. // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2014. – №32. – С. 5–13. (0,5 д.а.)

21. Кудінова А. В. Суспільне відтворення: основні теорії та моделі / А. В. Кудінова. // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2014. – №33. – С. 15–25. (0,5 д.а.)

22. Кудінова А. В. Інститути державного регулювання соціальної сфери як важливий фактор розвитку вітчизняної економіки / А. В. Кудінова, Д. В. Верба. // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ. – 2014. – №31. – С. 479–488. (0,5 д.а.; особисто автору – 0,3 д.а. – аналіз ресурсного забезпечення соціальної сфери)

23. Кудінова А. В. Проблеми соціальної сфери в Україні: результат дефіциту ресурсів чи неефективного державного регулювання? / А. В. Кудінова, Д. В. Верба. // Україна: аспекти праці. – 2014. – №3. – С. 34–42. (0,6 д.а.; особисто автору – 0,3 д.а. – порівняльний аналіз ефективності використання ресурсів соціальної сфери в Україні та країнах ОЕСР);

24. Кудінова А. В. Сучасні теорії відтворення / А. В. Кудінова. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – №6. – С. 82–86. (0,6 д.а.)

25. Кудінова А. В. 15 років зростання без розвитку: що блокує соціально-економічний прогрес України? / А. В. Кудінова, Д. В. Верба. // Україна: аспекти праці. – 2015. – №7. – С. 3–9. (0,8 д.а.; особисто автору – 0,3 д.а. – виявлення та аналіз факторів, що зумовлюють стагнацію попиту на кваліфіковану працю).

У зарубіжних виданнях та наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз:

26. Кудінова А. В. Структура потребления и экономическое развитие: характер взаимосвязи [Електронний ресурс] / А. В. Кудінова // Вестник НГУ. Серия: Социально-экономические науки. (Russian Index of Science Citation).. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nsu.ru/rs/mw/link/Media:/30150/2014_1_1.pdf. (1,0 д.а.);

27. Kudinova A. Modern Transformation of Relations between Production and Consumption / A. Kudinova, D. Verba. // Economics & Sociology (Scopus, Index Copernicus International). – 2014. – №7. – С. 34–46. (1,0 д.а., особисто автору – 0,4 д.а. – вплив трансформації взаємозв'язку між виробництвом та споживанням на суспільне відтворення);

28.Кудінова А. В. Глобальні детермінанти трансформації відносин споживання / А. В. Кудінова. // Товари і ринки. (Index Copernicus International; Russian Index of Science Citation). – 2014. – №1. – С. 14–26. (0,7 д.а.);

29.Кудінова А. В. Виробництво і споживання в глобальній економіці: характер взаємодії / А. В. Кудінова. // Інвестиції: теорія та досвід. (Index Copernicus International; Scientific Indexing Services). – 2015. – №11. – С. 35–40. (0,7 д.а.);

30.Кудінова А. В. Проблема державного регулювання споживчих відносин: екологічний аспект / А. В. Кудінова. // Економіка та держава (Scientific Indexing Services). – 2015. – №7. – С. 37–40. (0,5 д.а.);

31.Кудінова А. В. Суспільне відтворення в глобальній економіці: ключові детермінанти трансформації / А. В. Кудінова. // Бізнес-інформ (Index Copernicus International; Russian Index of Science Citation; Scientific Indexing Services). – 2015. – №5. – С. 29–34. (0,6 д.а.);

32.Кудінова А. В. Суспільні аспекти сучасних змін в структурі особистого споживання / А. В. Кудінова. // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (Index Copernicus International; Scientific Indexing Services). – 2015. – №3. – С. 84–91. (0,7 д.а.)

33.Кудінова А. В. Глобальні тренди трансформації відносин споживання / А. В. Кудінова, Д. В. Верба. // Науковий вісник Ужгородського університету. (Index Copernicus International; Academic Resource Index ResearchBib; Russian Index of Science Citation). – 2016. – №1. – С. 89–95. (0,8 д.а.; особисто автору – 0,3 д.а., обґрунтування національних особливостей трансформації відносин споживання та механізмів використання й підвищення економічних можливостей та конкурентоспроможності національних стратегій соціально-економічного розвитку);

В інших виданнях:

34.Кудінова А. В. Теоретико-методологічний аналіз глобальної політичної економії / А. В. Кудінова. // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – №4. – С. 111–115. (0,5 д.а.);

35.Кудінова А.В. Споживчі видатки домогосподарств у системі джерел фінансування економічного зростання і розвитку / А. В. Кудінова. // Фінансування інноваційного розвитку України: стан, проблеми та перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7 листопада 2013 р.). – К.: КНЕУ, 2013. – С.216-219 (0,2 д.а.);

36.Кудінова А.В. Типи споживання: цивілізаційний підхід / А. В. Кудінова. // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 7 березня 2014 р.). – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С.12-14 (0,2 д.а.);

37.Кудінова А.В. Эволюция структуры потребления в процессе экономического развития / А. В. Кудінова. // Модернизация экономических систем: опыт и перспективы: Материалы 2-й международной научно-практической конференции

(г. Махачкала, 22-23 мая 2014 г). – Махачкала: Издательство «Лотос», 2014. – С.89-93 (0,2 д.а.);

38.Кудінова А.В. Екологія споживання в контексті бізнес-стратегій / А. В. Кудінова, С. І. Кочук. // Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27 червня 2014 р.) – К.: Науковий парк КНЕУ, 2014. – С.100-103 (0,2 д.а.);

39.Кудінова А.В. Глобальні виміри сучасної політичної економії / А. В. Кудінова. // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 жовтня 2015 р.). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – С.121-124 (0,2 д.а.);

40.Кудінова А.В. Екологізація споживання як тренд суспільного відтворення в глобальній економіці / А. В. Кудінова. // Економіка в сучасних умовах: стан, проблеми та пошук шляхів їх подолання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 червня 2015 р.). – Львів: ЛЕФ, 2015. – Ч. 1. – С.9-11 (0,2 д.а.);

41.Кудінова А.В. Релігійний фактор в процесі формування моделі споживання / А. В. Кудінова. // Актуальні проблеми сучасної економіки: реалії сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 6-7 березня 2015 р.). – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С.18-20 (0,2 д.а.);

42.Кудінова А.В. Суспільне відтворення в глобальній економіці: ключові детермінанти трансформації / А. В. Кудінова. // Сучасні виклики розвитку світової економіки: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19-20 листопада 2015 р.). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – С.50-52 (0,2 д.а.);

43.Кудінова А.В. Сучасна ідентифікація предмету політичної економії / А. В. Кудінова. // Економічна теорія та освіта XXI століття: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 вересня 2015 р.). – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. – С.128-130 (0,2 д.а.);

44.Кудінова А.В. Моделювання структури індивідуального споживання: міжнародні стандарти та вітчизняні реалії / А. М. Поручник, Д. В. Верба, А. В. Кудінова. // Науковий Вісник Дипломатичної Академії України. Серія «Економічні науки». – 2015. – №22. – С.24-40 (1,6 д.а., особисто автору – 0,3 д.а., оцінка можливостей та перспектив розширення участі домогосподарств в фінансуванні інвестицій в накопичення людського капіталу)

45.Кудінова А.В. Глобальні тренди трансформації відносин споживання / А. В. Кудінова, Д. В. Верба. // Конкурентоспроможність національної економіки: Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7-8 квітня 2016 р.). – К., 2016. – С.132-135 (0,2 д.а.);

46.Кудінова А.В. Національні моделі споживання як фактор конкурентоспроможності / Д. В. Верба, А. В. Кудінова. // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: Матеріали міжнародної науково-

практичної конференції (м. Київ, 13 квітня 2016 р.). – К.: Національний авіаційний університет (0,2 д.а.);

47.Кудінова А.В. Особливості національної моделі дирижизму (на прикладі Франції) / А. В. Кудінова. // Національні моделі економічної системи: практикум [Електронний ресурс] / [В.І.Сацук, А.Г.Котенок та ін.]. – К. : КНЕУ, 2014. – С.112-131 (1,0 д.а.)

АНОТАЦІЯ

Кудінова А. В. Відносини споживання в парадигмі глобальної політичної економії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – Економічна теорія та історія економічної думки. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2016.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних основ суспільного відтворення в глобальній економіці. Обґрунтовано специфічну роль особистого споживання в контексті примноження суспільного добробуту. Розкритий характер та форми прояву внутрішнього зв'язку між динамікою і структурою індивідуальних потреб та економічним зростанням на засадах сталого розвитку.

Обґрунтовано соціально-економічні передумови та методологічні засади становлення глобальної політекономії, розкрито її сутнісну характеристику, визначено методологічні підходи глобальної політичної економії до вивчення процесів суспільного відтворення.

Розкрито глобальні детермінанти структурних трансформацій в системі споживчих відносин, визначено місце особистого споживання в контексті глобальної політичної економії, здійснено аналіз впливу особистого споживання на підвищення ефективності функціонування сукупного працівника.

Проаналізовано передумови, фактори та етапи інтернаціоналізації споживання, розкрито роль неекономічних чинників у формуванні пріоритетів глобального споживача, аргументовано роль екологізації споживання як фактору транснаціоналізації економічних відносин, досліджено конкурентні національні моделі споживання.

Досліджено проблеми відносин споживання в Україні, оцінено ефективність вітчизняної моделі споживання, обґрунтовано перспективи та сценарії імплементації соціально-орієнтованої моделі споживання в Україні.

Ключові слова: глобальна політична економія, суспільне відтворення, глобальна економіка, глобалізація, відносини споживання, особисте споживання, національні моделі споживання, ефективність споживання, стале споживання, екологізація споживання.

АННОТАЦИЯ

Кудина А. В. Отношения потребления в парадигме глобальной политической экономии. – Рукопис.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01. – Экономическая теория и история экономической мысли. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических основ общественного воспроизводства в глобальной экономике. Обоснована специфическая роль личного потребления как фактора приумножения общественного благосостояния. Раскрыты характер и формы проявления внутренней связи между динамикой и структурой индивидуальных потребностей и устойчивым развитием.

Обоснованы методологические и социально-экономические предпосылки становления глобальной политэкономии, раскрыта ее сущностная характеристика, определены методологические подходы глобальной политической экономии к изучению процессов общественного воспроизводства.

Охарактеризованы глобальные детерминанты структурных преобразований в системе потребительских отношений, определено место личного потребления в контексте глобальной политической экономии.

Проанализированы предпосылки, факторы и этапы интернационализации потребления, раскрыта роль неэкономических факторов в формировании приоритетов глобального потребителя, аргументировано роль экологизации потребления как фактора транснационализации экономических отношений, исследованы конкурентные национальные модели потребления.

Исследованы проблемы отношений потребления в Украине, оценена эффективность отечественной модели потребления, разработаны сценарии имплементации социально-ориентированной модели потребления в Украине.

Ключевые слова: глобальная политическая экономия, общественное воспроизводство, глобальная экономика, глобализация, отношения потребления, личное потребление, национальные модели потребления, эффективность потребления, устойчивое потребление, экологизация потребления.

ANNOTATION

Kudinova A.V. Consumption Relations in the Global Political Economy Paradigm.– Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, speciality 08.00.01–Economic theory and history of economic thought.– SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», 2016.

This thesis is a comprehensive study of theoretical fundamentals of social reconstruction in the global economy. There has been substantiated a specific role of personal consumption in the context public welfare enhancement. The research has shown the nature and forms of an internal connection between the dynamics and structure of individual needs and economic growth on the basis of sustainable development.

Much attention has been paid to the formation of the global political economy and its methodology. There have been defined basic social and economic prerequisites and the

methodological base for distinguishing the global political economy from other economic sciences. There has been reasoned a new format of social and economic contradictions at the global stage of social development which are caused by the nature of a capitalist economy. There have been characterized the basic principles and essential features of the global political economy, there has been conducted a comparative analysis of the political economy of an industrial era and the global political economy, there have been defined basic categories of economics in interpreting the global political economy. The research has proved a human-centered approach taken by the global political economy in studying the major contradictions in the social and economic sphere during the period of global development and the ways of resolving them.

In the thesis the global determinants of structural transformations in the system of consumer relations are considered and the latest trends in the development of consumer relations are identified. There has been analysed the influence of national producers, transnational corporations, supranational institutions on the vector of transforming the consumer relations. There has been studied the evolution of scientific views on the process of social reconstruction with determining the main stages in theoretical approaches by using defining criteria and the leading phase. There have been analysed methodological approaches to analyzing the processes of social reconstruction that are taken by the global political economy. The study proves asymmetry in distribution of benefits from global changes and transformations, more social and economic polarities between the leading nations in the world development and other countries, which can be observed in the pattern, type and quality of consumption.

There has been shown the place of personal consumption in the context of the global political economy. There has been reasoned the nature of changes in life organization and the social and economic environment of consumer activity which are caused by modification of space and time of its realization. There have been characterized the key processes that structural changes in personal consumption at the micro-, meso-, macro- and global levels of an economic system are accompanied by. There has been proved a decisive influence of informatisation and individualization of economy not only in «blurring» the boundaries of personal consumption at the expense of individual, collective, public and production consumption but also in exerting a greater influence of the processes of softening, servicing, computerizing the consumption as well as those of making it ecological and aesthetic on the nature of consumer relations. There has been substantiated existence of political, social, economic asymmetry nationwide and globally even under conditions of positive changes in consumer relations, including innovative expansion of benefits, affordability, permanence of consumption as well as free-deficit consumption.

There have been studied prerequisites, factors and stages of consumption internationalization as a driving force of convergence of consumption, the research has shown the role of non-economic factors in forming the global consumer's priorities, particularly in modifying consumers' cultural requirements and preferences to consumer acculturation, active mastering of leading standards of personal consumption worldwide. There has been analysed

the phenomenon of making consumption ecological, its environment and resource friendliness as a factor of transnationalisation of economic relations. There has been studied modification of consumer behaviour under the influence of implementing the export-oriented policy and that of import substitution.

There has been carried out evaluation of linear and non-linear determinants of interaction between consumer and producer, limits and opportunities of modern consumer patterns. Particular attention has been given to studying the individualized and unified nature of personal consumption. There have been defined prerequisites for the phenomenon of constant/increasing limit utility of consumption. There have been studied pre-industrial, industrial and post-industrial patterns of consumption. There have been identified the leading patterns of consumption – market-oriented, socially-oriented, public-oriented, undefined. There have been outlined basic characteristics of transformation of consumer demand in the countries where consumption patterns proved to be the most competitive due to intellectualization, socialization, ecologisation of consumption.

In addition, there have been shown limitations of consumption patterns that resulted from excessive monopolization of capital and production, social polarization in society, the current institutional system that is inadequate for the scope and dynamics of national, regional and global economic transformations. There have been identified forms and stereotypes of competitive consumption patterns, the dynamics of consumer relations development have been analysed.

There have been outlined conditions for developing the national consumption pattern and its peculiarities, there have been substantiated prospects and scenarios of developing the national consumption pattern on European principles, there have been identified ways and mechanisms of Ukraine's reaching European standards in the sphere of consumption.

Key words: global political economy, social reproduction, global economy, globalization, relations of consumption, private consumption, domestic consumption patterns, consumption efficiency, sustainable consumption, greening consumption.